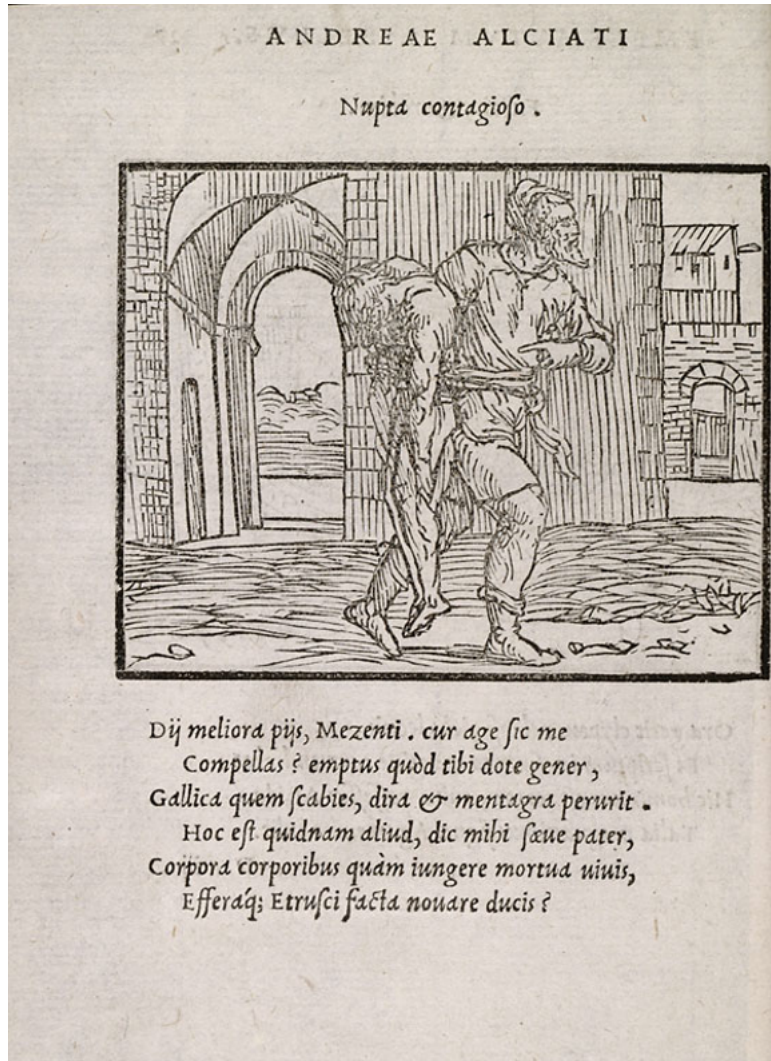

Les pratiques poétiques dans la littérature emblématique néo-latine

1a. *ANDREAE ALCIATI Emblematum Libellus*, Aldus, Venitiis, MDXLVI, f° 27v°

Avec ponctuation modernisée :

Nupta contagioso

- Dii meliora pijs, Mezenti ! — Cur, age, sic me
Compellas ? — Emptus quod tibi dote gener
Gallica quem scabies dira et mentagra perurit.
Hoc est quidnam aliud, dic mihi, saeue pater,
5 Corpora corporibus quàm iungere mortua uiuis
Efferaque Etrusci facta nouare ducis ?

1b. VIRGILE, *Énéide*, 8, 481-488 (éd. J. Perret) :

Hanc [= Agyllam] multos florentem annos rex deinde superbo
Imperio et saevis tenuit Mezentius armis.
Quid memorem infandas caedes, quid facta tyranni
Effera ? Di capiti ipsius generique reseruent !
485 Mortua quin etiam iungebat corpora uiuis
Componens manibusque manus atque oribus ora,
Tormenti genus, et sanie taboque fluentis
Complexu in misero longa sic morte necabat.

1c. ÉRASME, *Colloquia*, « "Ἀγάμος γάμος siue coniugium impar », éd. Léon F. Halkin, Franck Bierlaire, René Hoven, *Erasmi Opera omnia*, ASD, I-3, 1972, p. 590-600, ici p. 596 :

Petr. Vera praedicas. Mihi plane uidetur hoc factum Moezentio dignum, qui mortua, ut inquit Maro, iungebat corpora uiuis, componens manibusque manus atque oribus ora. Quanquam nec Moezentius, ni fallor, tam immanis erat, ut tam amabilem puellam cadaueri iungeret : nec ullum cadauer est, cui non iungi malis quam tam putido cadaueri. Si quidem hoc ipsum quod spirat, merum est uenenum ; quod loquitur, pestis est ; quod contingit, mors est.

1d. ALCIAT, *Commentaria in titulos Digestorum seu Pandectarum*, Bâle, Guarino, 1582, t. 1, p. 480 [lib. 24, tit. 3 : *Solutio matrimonii dos quemadmodum petatur*]

[MATRIMONIO] Soluebatur iure isto matrimonium tribus modis, morte, diuortio et seruitute. Hodie uerò morte duntaxat soluitur, quia in Euangelio dicitur, quos Deus coniunxit, homo non sepat¹ [...] Dispensat tamen quandoque Romanus Pontifex, et ex causa coniugium nondum concubitu consummatum dirimit, rarissime si concubitu sit confirmatum, et fere non nisi regibus hoc indulget, quod haud sane posset si omnino uera esset Augustini sententia². Aduersus enim legem diuinam, uix est ut ulla sit relaxatio. Sanè iure nostro licet diuortio soluatur matrimonium, tamen non licet absque causa id facere, restrinxitque lex certos modos, quibus fieri impunè possit. Sed an hodie illi modi sufficiant separationi tori ? Et constat non sufficere, cùm sola causa fornicationis excepta sit, quae tamen exceptio latiùs accipitur, siue spiritualis sit, i. e. haeresis et impietas in Deum, siue Venus praepostera ; ex hac enim causa receptius est esse separationi locum. Quod et à Siculo³ responsum est. Sed quid si maritus morbo Gallico, ut uocant, laborat ? Videt nec hoc quidem separationi sufficere, sicut nec lepra sufficeret. Quod uerum, nisi ignorans mulier talem in uirum accepit, non acceptura, si sciisset. Certum enim est saltem in foro conscientiae tutam eam esse, quamuis sui copiam illi facere detrectet. Si enim iudicio medicorum euidentis contagionis periculum immineat, non erit ei tentandus Deus. Quod certius procederet, si post matrimonium contractum eo morbo uir laborare coepisset, cùm sui delicti et praesumptae fornicationis det poenas.

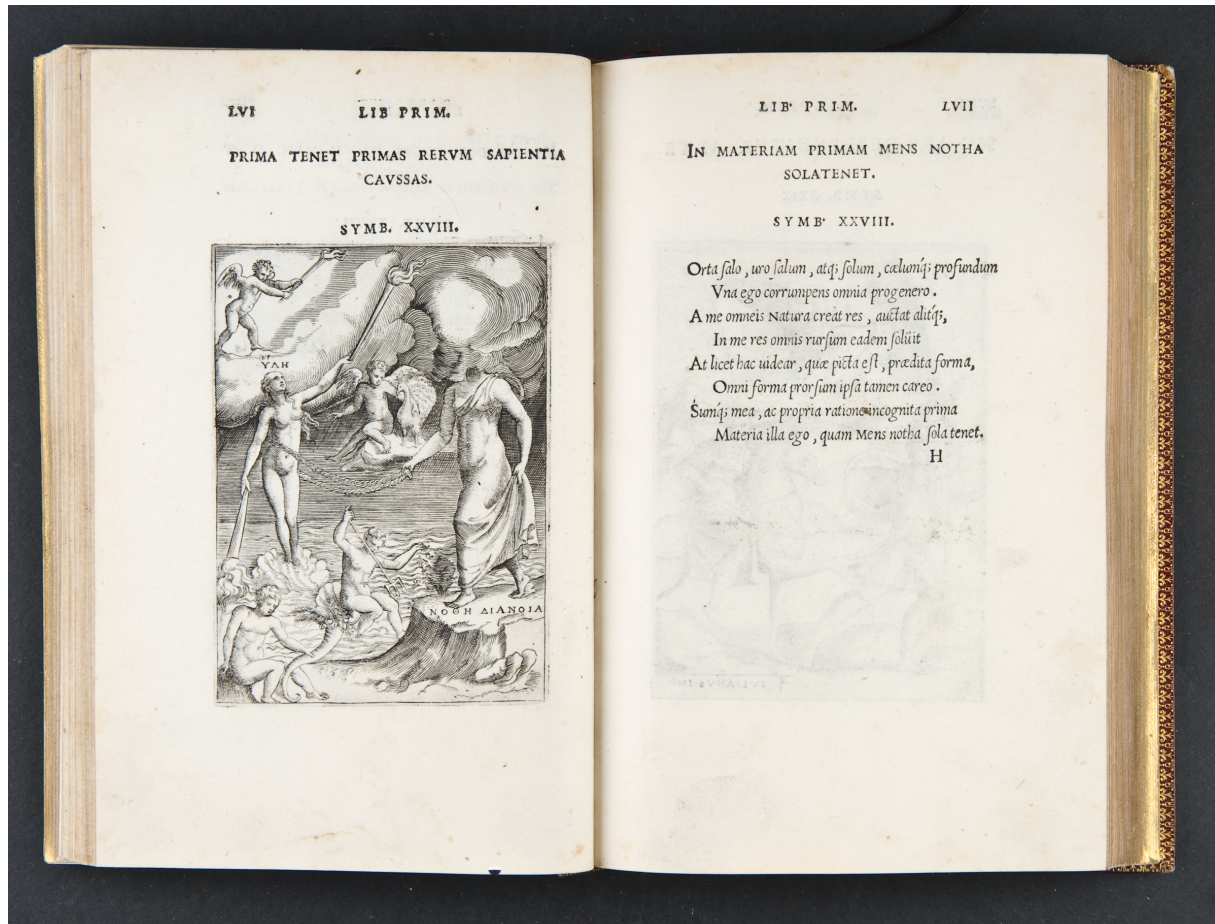
1e. Épitaphe attribuée à Antonio Capodilista (1420-1489) et citée par Juan Luis Vives, (*De institutione Christianae foeminae*, Anvers, Michael Hellenius, 1524, f° Lii v° :

Immitis ferro secuit mea colla maritus
Dum propero niuei soluere uinclâ pedis,
Durus et ante thorum nuper quo nupta coiui,
Quo cecidit nostrae uirginitatis honos,
Nec culpam meruisse necem bona numina testor,
Sed iaceo fati sorte preempta mei.
Discite ab exemplo lustinae, discite, patres,
Ne nubat fatuo filia uestra uiro.

¹ Matth. 19, 6-7.

² Ad Pollentium de adulterinis coniugiis, 2, 8.

³ Siculus Flaccus, agrimensur romain du IIe s

éd. modernisée (Achille Bocchi, *Les Questions symboliques*, éd./trad./com. Anne ROLET, Rennes-Tours, PUR/PUFR, 2015, t. 1, p. 302-304) :

[S^f 25r^o ; 1555 p. LVII/f^o Hr^o ; 1574 LXI]

MATERIEM PRIMAM MENS NOTHA SOLA TENET

Symb. XXVIII

Orta salo, uro salum atque solum caelumque profundum,
 Vna ego corrumpens omnia progenero.
 A me omneis Natura creat res, auctat alitque,
 In me res omnis rursum eadem soluit.
 5 At licet hac uidear quae picta est, praedita forma,
 Omni forma prorsum ipsa tamen careo.
 Sumque mea ac propria ratione incognita prima
 Materia illa ego, quam mens notha sola tenet.

apparatus criticus

num. XXVIII 1555 1574 : XXIX S ; 29 S, f° 24v^o l. m. || tit. pict. PRIMA TENET PRIMAS RERVM SAPIENTIA CAVSSAS
 Sp. c. 1555 1574 : MATERIES HAEC PRIMA NOTHAE MODO COGNITA MENTI S a. c. (cf. tit. carm.) || tit.
 carm. MATERIEM : IN MATE- Sp. c. 1555 ; -RIAM 1574.

ANNOTATIONES

Ex.l.vulgo cōcepti.de statu hominū.

- Spurius.** ¶ Qui & spurii appellatur. Plutarchus in probl. de hoc vocabulo loquens ita inquit. Spurius primum nomen est apud Romanos vt Sextus & Decimus & Gaius. Prima aut nomina nō tota scribūt. Sed aut vna littera vt T. Titū: aut duabus vt Gn. Gneū: aut trib⁹ vt Sex. Sextū & Ser. Seruiū.
- Apatores.** Sic Spurius. Sp. scribebat: eos aut q sine patre erāt: qui apatores grēce dicūtur. f. & p. designabāt. q. sine patre. Hoc errore factū vt spurii sine patre dicerētur. Hec ille. Ceterū quos vulgo bastardos vocamus interdum spurii dici possunt: interdū nō possunt: vt hi quos principes agnoscere solēnter solent qualiq adoptare qd vulgo aduouere dicimus. Nothi enim verbo grēco appellāt nō spurii. Quintil. libro tertio. Nothus ante legitimū natus legitimus filius sit. Post legitimū natus: tātum. ciuis. Et paulo post. Nothum q nō sit legitimus grēci vocāt: latinum rei nomen vt Cato quadam quoq oratione testatur non habemus: ideoq vtimur peregrino.
- Nothia.** Nothia grēci appellāt neutro genere & numero plurali eā partē quae ex bonis paternis lege Athenienfiū nothis dari poterat. Hinc factū vt grēci nothum appellēt quicquid nō legitimū esse volūt nec verum: vt nothum atticis non dicunt: nō verum schema atticum sed adulterinū spuriiq: cōtra gnefiū atticis non dicunt: verā germanam legitimāq: atticorū elegantia significantes. Bessarion spuriam cogitationē appellat quam grēci nothen diancean dicūt: quasi Spurius latine sit nothus. vt spurios versus dicimus nō q nullum auctore. q. patrem habeant: vt nonnulli putāt: sed q grēci huiusmodi versus notheuomenos appellant. q. adulterinos. Plato igitur auctore Bessarione (aut eo potius viro latine doctissimo qui auspiciis eius latinū illum librum fecit) materiā elementarem: id est hylē primam informem ex qua elementa discreta sunt: cogitatione tātum spuria intelligi posse ait: hoc est materiā tantum: sequestrata omni forma: diuisione: figura: magnitudine: quae apta sit omnes has & huiusmodi qualitates recipere. Quia enim nō per formē innixū ac firmitatem: sed per negationem sequestrationēq: formarū omniū quasi vacillante cogitatione materia intelligitur: ideo cogitatione spuria dicitur comprehendī. Nā ea quae per habitum & formam fit: legitima cogitatio est. Aristoteles autem per analogiam: id est proportionem hanc intelligendam fieri autumat: quod idem late explicat. Spuria cogitatio μόθος λογισμός dicitur. Philoponus in pri. posteriorum analy. διόπερ καὶ ἡ ὕλη τῶ ἐαυτῆς λόγῳ ἄγμοςος: ὃς ἀνεπίδεος: μόθος δὲ λογισμὸς ληπτὰ ὃς ὁ πλάτῳ φησὶ. Id est. Itaq materiā sua ac propria ratione incognita: vt quae forma careat: spuria cogitatione utiq: comprehendī potest: vt inquit Plato.

Ex lege quarta de adoptionibus.

- Actio legis.** ¶ Magistratū apud quē legis actio est. Accursius existimauit legis actionem legitimis actus significare qui voluntariē iurisdictionis sunt vt emancipatio & huiusmodi. Nos autē aliter existimamus. Lege agere verbū est iuris antiqui. Cicero p Murena de Gn. Flauio qui Appii Claudii librū vulgavit. Posset agi lege nec ne pauci quodā sciebāt: Fastos enī vulgo nō ha-

Transcription du passage avec ponctuation et orthographe modernisées :

Hinc factum ut Graeci nothum appellent quicquid non legitimum esse uolunt nec uerum, ut nothum atticismon dicunt non uerum schema Atticum sed adulterinum spuriumque ; contra gnesium atticismon dicunt ueram, germanam legitimamque Atticorum elegantiam significantes. Bessario spuriam cogitationem appellat quam Graeci nothen dianoean dicunt, quasi spurius latine sit nothus : ut spurios uersus dicimus, non quod nullum autorem quasi patrem habeant, ut nonnulli putant, sed quod Graeci huiusmodi uersus notheuomenous appellant, quasi adulterinos. Plato igitur autore Bessarione⁴ (aut eo potius uiro Latine doctissimo qui auspiciis eius Latinum illum librum fecit) materiam elementarem, id est, hylen primam informem, ex qua elementa discreta sunt, cogitatione tantum spuria intelligi posse ait, hoc est, materiam tantum abstracta omni forma, diuisione, figura, magnitudine, quae apta sit omnes has et huiusmodi qualitates recipere. Quia enim non per formae innixum ac firmitatem, sed per negationem sequestrationemque formarum omnium, quasi uacillante cogitatione materia intelligitur, ideo cogitatione spuria dicitur comprehendi. Nam ea quae per habitum et formam fit, legitima cogitatio est. Aristoteles autem per analogiam, id est, proportionem, hanc intelligentiam fieri perhibuit, quod idem late explicat⁵. Spuria cogitatio νόθος λογισμός dicitur. Philoponus in pri. Posteriorum analyt. Διόπερ καὶ ἡ ὕλη τῷ ἑαυτῆς λογῷ ἄγνωστος ὡς ἀνείδεος, νόθῳ δὲ λογισμῷ ληπτή, ὡς ὁ Πλάτων φησί⁶, id est : Itaque materia sua ac propria ratione incognita, ut quae forma careat, spuria cogitatione utique comprehendi potest, ut inquit Plato.

⁴ In *calumniatorem Platonis... libri IV*, Venise, Alde, 1503, 2, 5, p. 18v°.

⁵ e. g. *Physique*, 1, 7, 191a.

⁶ In *Aristotelis analytica posteriora commentaria*, vol. 13, 3, p. 332, éd. M. Wallies, Berlin, 1905 : [...] διὰ τὸ μὴ δύνασθαι ἡμᾶς ἐπιβλητικῶς τὴν φύσιν αὐτῆς ἔχειν διὰ τὸ μηδὲν εἶδος ἔχειν.